

„ИЗОСТАВЕЩИЯТ ЦАР..“ В ЕГИПЕТСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Работата ми над Кадешкия епос и по-специално над т.нар. "Поема", разказваща за това как Рамесес Велики сам с помощта на Амун е успял да победи хетите, насочи вниманието ми към функционирането на особен сюжет в египетската литература, който нарекох "Изоставения цар...". Той започва да пулсира в текстовете от началото на Новоегипетската епоха във времена, когато политическото напрежение добива особена плътност.

Известни са три твърде характерни разигравания на "Изоставения цар ...". Първият случай е от епохата на изгонването на хиксосите, т. е. от самото начало на Новоегипетската епоха!; вторият случай е свързан с Кадешките надписи на Рамесес II; третият случай е Херодотовият разказ за царя-жрец Сетон, в който са описани събития от VII в. пр. Хр. Сред изброените извори, същността на "Изоставения цар..." най-подробно е изяснена в Херодотовия разказ за Сетон, тъй като бащата на историята сам обяснява защо царят е бил изоставен. Това обстоятелство ни позволява да обясним прожреческите настроения на Херодотовия разказ с достоверни исторически факти. Ето защо изучаването на поставения въпрос ще започнем с анализа на Херодотовия разказ:

Μετὰ δὲ τούτου βασιλεύσαι τὸν ἱεῖα τοῦ Ἥφαιστου, τῷ ὄνομα εἶναι
 Σεθῶν· τὸν ἐν ἀλογίῃσι ἔχειν παραχρησάμενον τῶν μαχίμων
 Αἰγυπτίων ὡς οὐδὲν δεγνόμενον αὐτῶν, ἄλλα τε δὴ ἄτιμα ποιεῦντα ἐς
 αὐτούς, καὶ σφεας ἀπελέσθαι τὰς ἀρούρας, τοῖσι ἐπὶ τῶν προτέρων
 βασιλέων δεδῶσθαι ἐξαιρέτους ἐκάστῳ δωδέκα ἀρούρας, μετὰ δὲ ἐπ'
 Αἴγυπτον ἐλαύνειν στρατὸν μέγαν Σαραχάριβον βασιλέα Ἀραβίων τε
 καὶ Ἀσσυρίων οὐκὼν δὴ ἐθέλειν τοὺς μαχίμους τῶν Αἰγυπτίων
 βοηθεῖν· τοῦ δὲ ἰδέα ἐς ἀπορίην ἀπειλημένον ἐσελθόντα ἐς τὸ
 μέγαρον πρὸς τῷγαλμα ἀποδύρεσθαι, οἷα κινδυνεῖ παθεῖν·
 ὀλοφυρόμενον δ' ἄρα μιν ἐπελθεῖν, ὡς οὐδὲν πείσεσθαι ἄχαρι ἀντιάζων
 τὸν Ἀραβίων στρατὸν αὐτὸς γάρ οἱ πέμψειν τιμωροῦς, τούτοισι δὴ μιν
 πίσυνον τοῖσι ἐνυπνίοισι, παραλαβόντα Αἰγυπτίων τοὺς βουλομένους
 οἱ ἔπεσθαι στρατοπεδεύσασθαι ἐν Πηλουσίῳ ταύτη γάρ εἰσί αἱ
 εἰσβολαί· ἔπεσθαι δὲ οἱ τῶν μαχίμων μὲν οὐδένα ἀνδρῶν, κατήλους
 δὲ καὶ χειρῶνακτας καὶ ἀγοραίους ἀνθρώπους.

"След него /т.е. Анисис/ е царувал жрец на Хефест /т.е. Птах/
 на име Сетон, който се отнасял с пренебрежение към
 египетските воини, отнасяйки се лошо с тях, като че ли въобще
 не очаквал, че ще му потрябват. И вършейки по отношение на
 тях и други безчестия той им отнел поземлените участъци,
 дарени им от предишните царе/всекиму по дванайсет отбрани
 участъка - арури/. И след всичко това Санахариб - царят на
 арабите и на асирийците, изпратил срещу Египет голяма вой-
 ска. След като се оказал в безизходица, влизайки в светая све-
 тих жрецът започвал да се оплаква пред статуята на божеството
 от претърпяното, когато бил изложен на опасности. И ето.
 докато се жалвал бил обхванат от сън и му се привидяло, като
 че ли явлият му се бог започнал да го ободрява, че нищо не-
 приятно няма да претърпи от арабската войска, тъй като той /
 бог/ ще му изпрати защитници. И ето, доверявайки се на всичко
 това, вземайки със себе си египтяните, желаещи да го следват.
 той се разположил в Пелусия. Именно там се намират вратите
 на Египет. А го последвали не военните люде, а търговците,
 .. занаятчиите и продавачите от пазарите." / **Hdt. II 141/**

В крайна сметка армията е изоставила царя - жрец Сетон,
 защото той твърде лошо се отнасял с нея, отнемайки от во-
 енните люде принадлежащите им поземлени участъци. Бог
 Птах от своя страна не изоставил царя, а му обещал помощ. И
 така, царят-жрец Сетон, бог Птах, търговците, занаятчиите и
 продавачите от пазарите са представени в единство. На всички
 тях е противопоставено съсловието на воините. Благодарение

на Херодот този разказ е разбираем, тъй като са посочени конкретните причини за създалата се ситуация. Съпоставителният анализ на Херодотовия разказ с други древноизточни текстове, създава условия за реконструкция на социално - икономическия характер на причините, които довели до плачевното положение в Египет в навечерието на асирийското завоевание. Подробен анализ на Херодотовия разказ е даден в статията на А. Л. Вассоевич "Опыт сопоставления **Hdt. II 141** с некоторыми древневосточными текстами"/Вассоевич, 1984: 25-41/. Ето какво се казва в този труд за личността на царя-жрец Сетон : "И аз, следвайки Грифит предполагам, че Σεθων е гръцка форма на египетската жреческа титла **stm**. Като руски паралел на Херодотовия цар Сетон може да бъде приведен Пушкинския цар Салтан/Султан."/Вассоевич, 1984: 28/.

Към определението на Сетон голяма предпазливост и проникателност е проявил Ф. Г. Мищенко:

"... възможно е да се приеме, че египетските жреци в разказите на Херодот са издигнали за цар един от членовете на своята класа, който отразил нападението на Санахариб по времето, когато в Горен Египет е царувал етиопския цар Тахарка."/Мищенко, 1888: 568/.

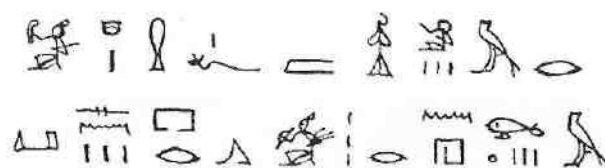
Въз основа на факта, че долноегипетският владетел Тефнахт, който се стремил да царува над цял Египет и бил и "се/т/ем" на Птах, А. Л. Вассоевич смята, че царят - жрец Сетон също е бил върховен жрец в Мемфис /Вассоевич, 1984:28/. Реалната опасност за върховния жрец Сетон идвала не от Куш, а от страна на μαχίμων; μάχιμοι т.е. от страна на военните колонисти в Египет /"кастата на воините"/Вассоевич, 1984:29. Без съмнение под μάχιμοι Херодот е разбирал либийските военни колонисти/Вассоевич, 1984:33/. Отчитайки, че участъкът от δωδέκα ἀρούραζ /12 арура = 3,28 хка/ е освобождавал от данъци /Hdt. II 168/, то конфискацията му би трябвало да предизвика твърде дълбоко недоволство сред либийските военни заселници.

И така, след като военните отказали да излязат срещу Санахариб, Сетон се обръща към божеството - ситуация която е твърде подобна на Кадешката битка. Сетон постъпва като Рамесес II и това се оказало правилно, тъй като след като армията е изоставила царя - жрец, спасението дошло от бога.

Следователно, историята, която е зафиксирана от Херодот в 141 глава се отличава с явна прожреческа насоченост.

Що се отнася до сюжета - явяващо се на сън божество, което предсказва бъдеща победа или успех, то той също е твърде характерен за много паметници /Вассоевич, 1984:35/.

Противопоставянето на отказалите се да излязат срещу асирийците военни люде на търговците, занаятчиите и на продавачите от пазарите, които подкрепили Сетон, показва, че основната маса градско население към началото на асирийско-египетския конфликт е застанала на страната на прокушитското жречество и е била готова да се бори със завоевателите. Реалните причини, които са принудили градското население да подкрепи Сетон, не са посочени от Херодот /ако не признаем реалността на намесата на Хефест = Птах/ /Вассоевич, 1984:37/В 86 ред от надписа на Пи/анхи/ четем:

dj.sn pr mšꜥr nhj m

mšꜥ 'n.w ḥm.f m ḥm.wt jmj.r(3)

ḳd.w sḳd.wt

"Дадоха те да излезе войската против немногото
воини на Негово Величество, а именно:
занаятчи, началници на строителите, флотските
люде." /Schafer, 1905:1-56/.

Вижда се, че против Пи/анхи/ са излезли същите тези сло-
ве от градското население, които по-късно се изправили срещу
Санахариб, както разказва за това Херодот.

Явно е, че Херодотовият разказ притежава несъмнена
историческа ценност и вярно отразява, възникналата в Египет
социално-политическа ситуация в навечерието на египетско-
асирийския конфликт.

В качеството на работна хипотеза е възможен изводът, че
конфискуваните земи от военното съсловие са били включени
в състава на храмовото стопанство на прокушитски настроеното
жречество на Мемфиския Птах, тъй като социалната опора на
последното - търговците, занаятчиите и продавачите от
пазарите - не се нуждаела от земя.

След като конфискацията на поземлените участъци е
станала под покровителството на бог Птах, то разиграването
на "Изоставения цар..." в Херодотовия разказ преди всичко е
пример за социалната демагогия като една от формите на
политическо управление на Египетската държава, тъй като
царят е изоставен от това съсловие, което е неудобно на жре-
чеството, а последното както е известно, представлява осно-
вата на идеологическия апарат на Древен Египет. Така е било
в Египет през VII в. пр. Хр., така е било и векове преди това
през епохата на борбата с хиксосите. В това отношение твърде
показателен е примерът от "Табличката на Карнарвон" и
преди всичко описанието на военния съвет и началото на по-
хода "по заповед на Амун":

"Започнаха да държат реч велможите от съвета:
 "Виж... азиатците са чак до Кус. Те вкупом са се
 изплезили, а ние спокойно си владеем Египет: непоклатима
 е
 Елефантина, средата на Египет е с нас чак до Кус.
 На нас принадлежат най-добрите пасбища, биковеите ни
 пасат в Долноегипетските райони. Храната за свинете ни
 е в повече, нямаше забрана биковеите ни ... относно това.
 Той владее страната на азиатците, ние владеем Египет.
 Виж, ако се появи някой в нашите пристанища и ни нападне,
 то тогава ще действваме против него."
 И те му досадиха на Негово Величество:
 Що се отнася до вашия съвет ... азиатците, които ...
 /Аз ще се сражавам с азиатците. Ще настъпи благополучие.
 Ако ... в плач е цялата страна в Тиванската област,
 Камесу е този, който защитава Египет."
 /И отплавах аз надолу по Нил, за да напада азиатците по
 заповед на Амун, моя най-верен съветник.
 Могъщата ми армия беше пред мен като знойно дихание на
 Огъня ..."/

/Gardiner, 1916:95-110/.

Разказът за отказа на велможите да започнат борбата и за подвига на редовите военни е бил увековечен от Камесу върху плоча в държавния храм в Тива, а походът е бил провъзгласен като предприет по заповед на Амун. Около времето на царуване на последния фараон на XVII династия Камесу придворната аристокрация и велможите са били тясно свързани с номите, много от които съвсем отскоро се били подчинили на Тиванските царе.

Потомците на номарсите от Средното царство, които до годините на страшния /за тях/ Аменемхе III си живеели доста безгрижно в номите, не били заинтересувани от засилването на централната власт в края на XVII династия. Обстановката обаче изисквала заздравяване на единството на страната, укрепване на централната власт, концентрация на всички човешки и материални ресурси, за да бъде прогонен врагът. Именно в тези условия главна опора на египетските царе става все по-укрепващата в боевете армия, която в по-

голямата си част се състояла от новобранци, произлизащи от трудовите слоеве на обществото. Наблюдава се също така стремеж у новите царе, с цел укрепването на собствената им власт, в страната да привличат в различни сфери на държавното управление хора от незнатен произход, на чиято преданост може да се разчита, противопоставяйки ги на опозиционно настроената стара аристокрация.

По такъв начин, Тиванските царе от края на XVII и началото на XVIII династия в провеждането на политиката на централизация се облягат на широк кръг нови хора - военни и администратори, които от само себе си се подразбира, че в замяна на своята преданост трябвало да получат съответното обезпечение.

Неизбежно се извършва постепенно, принудително разпределяне на материалните и човешките ресурси в полза на тези нови люде, в това число и за сметка на провинциалната и на столичната върхушка.

Именно в този начален период на Новото царство трябва да се търсят изворите на упоритата борба между новата "чиновническа" върхушка, която се издигнала при подкрепата на египетските царе от многобройния слой от египтяни, превърнали се по това време в опора на царската власт и значително притиснатата, но притежаваща все още силни икономически и политически позиции стара провинциална и столична аристокрация.

Във връзка с казаното дотук си струва да бъдат разглеждани позициите на жречеството. Още елинизираният египетски жрец Мането, който живял през IV - III в. пр. Хр., е заклеймявал хиксосите за това, че нахлувайки в страната, са осквернили много египетски храмове. Естествено е, че започвайки борбата с хиксосите, египетските царе са разчитали на подкрепата на жречеството. Но неговите висши представители са били свързани неразривно със столичната и с провинциалната аристокрация с родствени връзки. По традиция висшето духовенство произлизало от средите на велможите и областните управители; титлата началник на жреците на местния култ била твърде обичайна за главата на съответната местна администрация. Съюзът между Тиванските царе и многобройното и влиятелно египетско жречество вероятно е бил доста здрав, но следва да се подчертае, че така е било само в началния период на борбата срещу хиксосите. Той започнал да отслабва с нарастването на напрежението между потомствената аристокрация и новата "чиновническа" върхушка. Очевидно царете на XVIII династия се опитвали да поддържат този съюз. След победните походи по-голяма част от плячката и пленниците те дарявали на храмовете. Преди всичко богатствата се дарявали на жречеството на главния Тивански бог Амун, който бил отъждествен със стария Хелиополски бог Ре, превръщайки се в образа на Амун-Ре в най-почитания бог на Египет през епохата на Новото царство.

В края на XVIII династия жреците на Амун-Ре са основните противници на новата "чиновническа" върхушка в явната ѝ борба със старата потомствена аристокрация за място около

кормилото на властта /Виноградов, 1982:246-249/. За сега само в качеството на работна хипотеза ще отбележим, че генералната репетиция на това открито стълкновение е сложната обстановка около борбата между царица Хашепсове и Тхутмосе III.

Такава е в най-общи линии характеристиката на политическите групировки от времето на изгонването на хиксосите. Няма съмнения относно историческата достоверност на събитията, които са описани в "Табличката на Карнарвон", а следователно и фактът, че в решителния момент на освободителната борба Камесу е бил изоставен от представителите на потомствената аристокрация, също е исторически достоверен, така както и противопоставянето на Амун Тивански на тази върхушка, тъй като е казано, че походът е бил предприет по "заповед на Амун". Последното твърдение подчертава съюза на царя със жречеството на Амун Тивански. Опората на този съюз била армията.

На този политически съюз са противопоставени представителите на старата потомствена аристокрация, но следва да се подчертае, че отказът на последните да помогнат на царя е представен с доста спокойни краски, което вероятно може да бъде обяснено с обстоятелството, че самият цар, така както и жречеството са били свързани с родствени връзки със старата наследствена аристокрация.

Друго е положението на вътрешно-политическите дела в Египет, което откриваме в Кадешкия епос. Царят на Египет отново е изоставен, но този път от воините, от колесничарите и от неговите храненици "Серу". Макар че Кадешките надписи разказват за реално историческо събитие, за това как на петата година на царуване Рамесес II се е срещнал с хетите пред стените на Кадеш, разположен на река Оронт, за това как предните египетски отряди заедно с царя попаднали в капан, организиран от хетите, за контраиграта на египетското разузнаване, в резултат на което последни на бойното поле останали египтяните. Много са въпросите, които предизвикват недоумение. Първият и при това най-съществен въпрос, е защо армията е изложена на такива обиди. Нали именно с тази войска Рамесес II в продължение на 15-16 години е воювал с хетите. Основните ѝ отряди са били създадени още от баща му Сетой I /Petrie, 1905:107/, чиято памет Рамесес II ревностно почитал /Стучевский. 1984:6/. От друга страна самата "Поема" подчертава факта, че военните и "Серу" са царски храненици и опора на властта. Последното се потвърждава от особената роля на новата столица, което също е отразено от "Поемата". Както беше показано в предишните ми изследвания (Ignatov: 1999), в "Поемата" над историческите факти господства пропагандата на идеята за Амунократия, имаща за цел да възвеличи Амун Тивански, неговото жречество и Тива, и да омаловажи ролята на тези нови люде и съсловия, които били допуснати до управлението на египетската държава. В "Поемата" са показани и неосъществените амбиции на Тиванското жречество да ограничи властта на фараона и да го превърне в свое послушно оръдие. Тези амбиции се коренят в дните на изхода от Слънце-поклонничеството в Египет, когато е съществувала

призрачната вероятност победителите да предприемат мерки за ограничаване на царската власт, което разбира се не станало /Пере-пелкин, 1956:352/.

По този начин в Кадешкия епос "Изоставения цар ..." се разигравал от жречеството с цел пропагандирането на идеята на Амунократия. Създателите на тези надписи искали да сродят Рамесес II с Амун Тивански и в идеологически план да го представят под крилото на Амун Тавански и неговото жречество, но това било неосъществимо поради реалната политическа ситуация в страната - ограничаване ролята на Тива в политическия живот на Египет посредством възвеличаването на новата столица Пер - Рамесес.

В крайна сметка "Изоставения цар ..." се разигравал от жречеството с политически цели, формирайки нужното отношение към омразното на жречеството съсловие или съсловия. Ефектът от този особен похват в политическата пропаганда трябва да е бил поразителен, тъй като според древноегипетското учение за царя, всеки египтянин бил смятан за част от плътта на фараона /Берлев, 1972/; нарушението на дълга пред Повелителя повличало след себе скакти о юридически последствия /**Diod.** I 175/, така и религиозни, защото фараонът не е бил човек, а бог.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Вассоевич А. Л., Опыт сопоставления Hdt. II 141 с некоторыми древневосточными текстами, цб. Древний и Средневековый Восток, М. 1984, с.25-41
- Виноградов И. В., Новое царство в Египте, в кн. История Древнего Мира, т. 1, М., 1982, с. 238-257
- Перепелкин Ю. Я. Египет Нового Царства, в кн. Всемирная История, т. 1, М., 1956, с.326-365
- Cardiner A. H., The Defeat of the Hyksos by Kamose, The Journal of Egyptian Archaeology, London (3), 1916, pp. 95-100
- Herodotus: Herodots II Buch mit sachlichen erlauterungen herausgegeben von Alfred Wiedemann, Lpz, 1890
- Diodori: Bibliotheca Historica, ex recensione Ludovici Pindorfii, vol. I, Pars I, Lipsiac, 1828
- Ignatov S., Notes on Kadesh inscriptions of Ramesses II, Institut Français d'Archéologie Orientale, Le Caire
- Petrie Fl.**, A History of Egypt, vol. III, London, 1905
- Schafer H. Urkunden der älteren Athiopenkonige, Lpz, 1905